

Horacio Capel

Universitat de Barcelona

RESUM

En aquest article es presenta l'aportació de Joan Ràfols i Casamada als estudis agraris i a la geografia, en particular a la investigació sobre l'abastiment i el consum de llet a Barcelona.

PARAULES CLAU: Joan Ràfols i Casamada, consum de llet, llet a Catalunya, geografia agrària.

HOMENAJE A JOAN RÀFOLS I CASAMADA (1930-2010)

RESUMEN

En este número se presenta la aportación de Joan Ràfols i Casamada a los estudios agrarios y a la geografía, en particular a la investigación sobre el abastecimiento y el consumo de leche en Barcelona.

PALABRAS CLAVE: Joan Ràfols i Casamada, consumo de leche, leche en Cataluña, geografía agraria.

TRIBUTE TO JOAN RÀFOLS I CASAMADA (1930-2010)

ABSTRACT

This paper presents Joan Ràfols i Casamada's contribution to Agrarian Studies and Geography and in particular his research on milk supply and consumption in Barcelona.

KEYWORDS: Joan Ràfols i Casamada, milk consumption, milk in Catalonia, agrarian geography.

Correspondència: Horacio Capel. A/e: hcapel@ub.edu.

Joan Ràfols i Casamada (1930-2010).

Foto: Clara Ràfols

El dia 4 de desembre de 2010, als vuitanta anys i trenta-sis dies, va morir Joan Ràfols i Casamada, geògraf i investigador, especialista en qüestions agràries i col·laborador de *Geocrítica* des del naixement mateix d'aquest portal.

Amb senzillesa, i sense donar mai importància al que feia, era un científic curós, exigent i imaginatiu. Durant dues dècades va desenvolupar una valuosa investigació sobre aspectes diversos. Des de la posició de funcionari de la Conselleria d'Agricultura del Govern de la Generalitat de Catalunya, va donar suport als estudis agraris i va dirigir durant sis anys la revista *Catalunya Rural i Agrària*. Es preocupava pel desenvolupament de l'agricultura i la ramaderia catalanes, per les publicacions que es feien en història agrària, per la història de la ramaderia i la veterinària, pels nous conreus, pel canvi climàtic, pels parcs naturals, per la història de l'alimentació com a fenomen cultural, per la pesca, per la geografia mèdica i pels moviments migratoris. Podem esmentar algunes de les publicacions que va elaborar sobre aquestes qüestions:

- RÀFOLS CASAMADA, J. (1982). «Criteris econòmics en l'avaluació de nous conreus. Fórmula tipus i indicadors de conveniència». *Arxius de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona* [Barcelona], núm. 4, p. 65-70.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (1991). «L'agricultura i l'efecte hivernacle». *Avui* [Barcelona] (6 març), p. 13.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (1994). «Carles Carreras: *Geografia urbana de Barcelona*». *La Veu del Carrer* [Barcelona: Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona], núm. 25, p. 10.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (J. de MOREI) (1995). «Castellar de n'Hug». *Catalunya Rural i Agrària* [Barcelona], núm. 18, p. 22-23.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (J. de MOREI) (1995). «La canya: humilitat i utilitat». *Catalunya Rural i Agrària* [Barcelona], núm. 18, p. 28-30.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (1995). «Algunes consideracions teòriques sobre l'agricultura i el seu desenvolupament». *Quaderns Agraris* [Barcelona], núm. 17, p. 77-83.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (J. de MOREI) (1996). «Clima i temps». *Catalunya Rural i Agrària* [Barcelona], núm. 20, p. 32-33.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (J. de MOREI) (1996). «El Parc Natural de la Muntanya de Montserrat». *Catalunya Rural i Agrària* [Barcelona], núm. 22, p. 22-23.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (J. de MOREI); CERVIA, C. (1996). «Altres menges de Nadal». *Catalunya Rural i Agrària* [Barcelona], núm. 30, p. 22-23.
- RÀFOLS CASAMADA, J. (1997). «GIRALT, E. (Edit.) y MARTÍNEZ-CARNÉ, P. (Coord.). *Contribució a una bibliografia per a la història de la ramaderia i la veterinària als Països Catalans*». *Biblio 3W: Revista Bibliogràfica de Geografia y Ciencias Sociales* [en línia], núm. 39 (19 juliol) <<http://www.ub.edu/geocrit/b3w-39.htm>>.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (1998). «Pesca marítima». A: *Atles comarcal de Catalunya: Baix Empordà*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya: Diputació de Girona, p. 142-147.
- RÀFOLS CASAMADA, J. (1998). «MONTANARI, Massimo. *El hambre y la abundancia: Historia y cultura de la alimentación en Europa*». *Biblio 3W: Revista Bibliogràfica de Geografia y Ciencias Sociales* [en línia], núm. 92 (27 maig) <<http://www.ub.edu/geocrit/b3w-92.htm>>.
- RÀFOLS CASAMADA, J. (1998). «PRATS, Llorenç. *La Catalunya rànica: Les condicions de vida materials de les classes populars a la Catalunya de la Restauració segons les topografies mèdiques*». *Biblio 3W: Revista Bibliogràfica de Geografia y Ciencias Sociales* [en línia], núm. 97 (17 juny) <<http://www.ub.edu/geocrit/b3w-97.htm>>.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (2000). «Un mitjà oficial de transferència en èpoques difícils: el *Butlletí Informatiu* del Departament d'Agricultura de la Generalitat de Catalunya dels anys 1936-1937». A: *Comunicacions del IV Congrés ICEA*. Barcelona, p. 429-434.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (2003). «L'agricultura i els moviments migratoris, tan vells com l'home. Una breu història d'aquesta relació». *Quaderns Agraris* [Barcelona], núm. 28, p. 49-67.

Era un gran lector i un coneixedor excel·lent del Noucentisme a Catalunya, la qual cosa l'havia portat a apreciar i valorar l'obra d'Eugeni d'Ors i altres autors del primer terç del segle xx:

RÀFOLS I CASAMADA, J. (2001). «La naturalesa en l'obra d'Eugeni d'Ors, segon secretari general de l'IEC». A: ROCA, A. (cur.). *L'aportació cultural i científica de l'Institut d'Estudis Catalans (1907–1997)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 135-140.

Formava part d'una dinastia d'artistes, en la qual van destacar com a pintors el seu avi, el seu pare i el seu germà. Ell mateix va investigar alguns d'aquests precedents:

RÀFOLS I CASAMADA, J. (1995-1996). «Dels orígens vilafranquins del pintor Ràfols-Casamada i altres qüestions connexes». *Olerdulae* [Vilafranca del Penedès], any xx-xxi, p. 155-164.

El tema que més l'havia ocupat els darrers anys era el subministrament de llet a la ciutat de Barcelona. Aquest problema era només el fil conductor d'una investigació sobre la innovació tècnica a Catalunya i sobre els canvis socials que es van experimentar a Barcelona durant els dos últims segles. Aquesta investigació es va prolongar durant quinze anys. Nombroses i diverses activitats socials, familiars i científiques i la pròpia exigència li van impedir culminar-la.

Havia presentat comunicacions a congressos catalans de geografia, d'agricultura i d'història de la ciència. També, a congressos internacionals: entre aquests, l'Internacional d'Història de la Ciència (Saragossa, 1993; Lieja, 1997) i col·loquis hispanocanadencs.

En totes les comunicacions i els articles publicats es reflecteixen bé les seves preocupacions: la llet com a aliment i l'ús que se'n fa en medicina, la innovació tècnica (per exemple, les innovacions en inseminació artificial), els problemes higiènics en el subministrament a Barcelona, la qualitat de la llet que es consumeix, la localització de les vaqueries a Barcelona, el futur incert de la producció de llet a Catalunya i la reubicació de la producció làctia a conseqüència de les innovacions tecnològiques.

La relació de les publicacions que va elaborar en aquest sentit inclou treballs com els següents:

RÀFOLS CASAMADA, J. (1993). «Problemas higiénicos y aplicación de innovaciones científicas y tecnológicas en el abastecimiento de leche a la ciudad de Barcelona». A: HORMIGÓN, M.; AUSEJO, E.; HOMBRES, J. d' (ed.). *XIXth International Congress of History of Science* (Saragossa, 22-29 agost 1993), T6-6.

- RÀFOLS, J. (1994). «Barcelona, deu anys sense vaques». *La Veu del Carrer* [Barcelona: Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona], núm. 23, p. 18.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (1997). «La producció de llet: un futur incert?». *Quaderns Agraris*, núm. 21, p. 63-72.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (1998). «L'evolució del consum de la llet a Barcelona: segles XIX i XX. Causes, factors i circumstàncies connexes». A: BLANES, G.; GARRIGÓS, L. (COORD.). *IV Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica*. Barcelona: Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, p. 413-422.
- RÀFOLS CASAMADA, J. (1998). «El abastecimiento de leche a Barcelona: de las vaquerías urbanas a las grandes superficies comerciales». A: CAPEL, H.; LINTEAU, P. A. (COORD.). *Barcelona-Montréal: Desarrollo urbano comparado*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 285-298. [Versió electrònica, tot i que sense figures, a <<http://www.ub.es/geocrit/rafbcn.htm>>]
- RÀFOLS CASAMADA, J. (2000). «La innovación tecnológica como factor de reubicación de la producción láctea». *Scripta Nova: Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* [en línia]. <<http://www.ub.edu/geocrit/sn-69-14.htm>>.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (2000). «Criteris de qualitat de la llet consumida a Barcelona, segles XIX i XX». A: BATLLÓ, J.; FUENTE, P. de la; PUIG, R. (COORD.). *Actes de les Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica*. Barcelona: Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, p. 464-467.
- RÀFOLS I CASAMADA, J. (2002). «La llet al segle XIX: de medicina a aliment». A: BATLLÓ, J.; BERNAT, P.; PUIG, R. (COORD.). *VI Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica*. Barcelona: Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, p. 97-106.

Pensava presentar com a tesi doctoral les investigacions que estava duent a terme. No li va ser possible per les seves nombroses ocupacions, l'última de les quals la presidència de la Institució Catalana d'Estudis Agraris, filial de l'Institut d'Estudis Catalans.

Els darrers mesos, un cop acabat el període d'aquesta presidència, s'havia decidit una altra vegada a finalitzar la tesi. Jo confiava que es presentaria durant el 2011. Una part n'està totalment enllestida i preparada per publicar-se. Confio que serà possible publicar un llibre amb tots els treballs, publicats i inèdits, que va anar elaborant els últims anys.

Joan Ràfols era una memòria viva de la història recent de Barcelona. Alguna vegada havia assistit a les sortides de camp de geografia urbana i els estudiants quedaven admirats dels seus profunds coneixements de la ciutat, i de la capacitat per integrar petites dades i observacions morfològiques en un marc global interpretatiu de l'evolució dels barris de Sant Gervasi, Gràcia, Vallcarca i altres que ell coneixia molt bé.

Joan Ràfols era un col·laborador de les publicacions del grup Geocrítica, de la Universitat de Barcelona. Molts dijous assistia a les reunions del Consell de Redacció de les revistes *Scripta Nova* i *Biblio 3W*, i va avaluar articles científics que es relacionaven amb els seus camps d'especialització. Va col·laborar eficaçment també en l'organització d'alguns dels col·loquis internacionals de geocrítica que s'han celebrat a Barcelona i sempre va trobar la manera d'atendre els participants espanyols i estrangers, per fer-los més agradable l'estada a la ciutat.

Val la pena recordar també que, gràcies a ell, el seu germà, el pintor Albert Ràfols i Casamada, va dissenyar el Premi Internacional Geocrítica, que hem anat concedint des del 2002.

Tots els col·laboradors del grup Geocrítica en trobarem a faltar la bondadosa presència, el sentit de la ironia, l'ampli coneixement de la cultura catalana i els judicis sobre l'actualitat catalana, espanyola i internacional.

Com a amic, era una persona entranyable, molt estimada per tots els que el van tractar, pel seu caràcter bondadós i generós. Era crític i independent, senzill i modest, i no donava importància a les coses que feia. Sempre ens en quedarà l'aportació científica, però sobretot el record personal, com una persona amistosa i generosa, dedicada a la família i a la feina, un amic inolidable per a tots els qui vam tenir la sort de conèixer-lo.

BIBLIOGRAFIA

CAPEL, Horacio. «Homenaje a Joan Ràfols-Casamada (1930-2010)». *Biblio 3W: Revista Bibliogràfica de Geografia y Ciencias Sociales* [en línia] [Barcelona: Universitat de Barcelona], vol. xv, núm. 914 (15 març 2011). <<http://www.ub.es/geocrit/b3w-915.htm>>. ISSN 1138-9796.